

CSÁSZÁR ERNŐ.

Az élet értékét annak a gyökérzetnek sűrűsége méri, amely az ember egyéniségéből más emberek szívébe bocsátkozik. De leginkább a tanári életnek értékét, hiszen a tanárnak az a hivatása, hogy formálódó gyermekegyéniségek lélekkáosztát hasznos emberré gyúrja. Naiv tapasztalatlansággal és naiv hittel lép a gyermek a tanár elé, érzelmi és értelmi életének gazdag csíráit viszi hozzá, minden benyomás szellőjére jobbra-balra hajladozó rügyecskéket, s bizalommal várja, hogy azokból a saját életére s az emberiség életére egyaránt hasznos lélekkertet neveljen a tanár. Az igazi tanárban ép ezért a felelősségtudat a legerősebb: mindig szem előtt tartása annak, hogy fejlődő lelkeken dolgozik, s e munkája közben egy szó, egy gesztus egy egész életnek irányát elgörbítheti. De felelősségtudat a közösséggel szemben is, amelyben él, mert ez a közösség adta kezébe a gyermeklelket, s azt várja tőle, hogy az egyesnek közösségi feladatait nemcsak megérteti, hanem a gyermek lelkének legmélyére is örökre elülteti. Többet is kíván tőle ez a közösség: azt, hogy a gyermeket megeddiz és felfegyverzi arra a szolgálatra, amit a haza és emberiség minden tagjától elvár. A felelősségtudat ösztönzi tehát a tanárt arra, hogy ennek a feladatnak meg tudjon felelni; ez lelkesíti önképzését, ez tudatosítja tanítási munkáját, ez vétezi erkölcsi habitusát. Tudja, hogy egész tanári munkáját rombadönti, ha könnyelműen eljátsza azt a bizalmat, amivel a gyermek feléje közeledik. Ez a bizalom benne a követésre méltó értékesebb embert látja: értékesebbet tudásban, de értékesebbet erkölcsi komolyságban is. Az igazi tanár ennek az értékpárnak egyik oldalán sem hoz tanítványaira csalódást: azok tisztelik benne szakjának alapos ismerőjét és szeretik a belőle sugárzó erkölcsi szilárdságot. Amazt korántsem az tartja ébren bennük, hogy talán értelmi színvonalukon felülmozgó, nekik tehát értetlen szakismereteket csillogtat előttük: hanem az a biztonság, amivel a problémákat elébük tárja, velük bogozza, általuk megfejteti. Ez a tudás nem lesujt, hanem inkább emel, gondolkodásra ébreszt, szállani tanít. Az erkölcsi érték sem normákat hangoztat, tanulságokat élez, hanem azzal formál, hogy van, hogy önkéntelen világnézetnek bizonyul, hogy a maga természetességével világít meg minden életjelenséget. Ha mindehhez még a gyermeklelek ismerete párosul, megfontolása annak, hogy mit és hogyan tud legkönnyebben és leghasznosabban megemésztetni a tanuló, hogy milyen eljárást ajánl a pedagógiai megfontolás: olyan tanári egyéniség formálódik elénk, akiben megvan minden, hogy mentől több gyermekszívbe s mentől mélyebbre eresztessen gyökeret.

Önkéntelenül alakult ki tollam alatt ez a tanári eszmény, amikor nyugalomba vonuló társamról, Császár Ernőről akartam megemlékezni. Úgy érzem, benne az a tanár távozik az iskolai munkából, akiben a Gondviselés ezt a tanártértéket formálta ki. Az a szeretet, amivel a harmincöt esztendő folyamán keze alatt nevelődött tanítvá-

nyok má is övezik, nyilvánvaló bizonyysága annak, hogy megítélésem helyes.

Természetes is, hogy ilyen tanárrá fejlődött. Apja, Császár Károly, nemcsak tudós volt, hanem elsőrendű tanár is. Az a kis tanulmánya, amelyet 1891-ben „Az egységes középiskola szervezete” címen írt, jóformán maradéktalanul revelálja azt a tanárértéket, akit fennebb megrajzoltam. Abból indul ki, hogy nemzeti művelődésünk latin alapon nyugszik, s ebből arra a következtetésre jut, hogy a magyar középiskolának abban egységesnek kell lennie, hogy minden a latin nyelvet tanítsák. Viszont tiltakozik a grammatikai oktatás túlzása ellen: latin műveltséget kíván az iskolától. A közösségre nem lát hasznót abból, hogy a görögöt is általános követelménnyé tegyék; nála tehát a középiskola két típusa: a görögöt is tanító gimnázium és a görögöt nem tanító reál. De tiltakozik az ellen, hogy ez a reál az ábrázolóban és kémiában különleges szakembereket képezzen, mert a középiskolát nem előkészítőnek, hanem általános műveltséget adónak vallja. Ime, a nemzeti hagyományokban gyökerező műveltség embere, akinek szíve problémája az iskola kérdése, s aki a kétségeket a közösség érdeke s a gyermek lelkének megértése alapján akarta megoldani. Szemmel látható, hogy a magyar tanár hivatás-tudata apai örökség Császár Ernőben. De örökség az állandó továbbművelődés vágya is, a könyv megbecsülése és — amiben két bátyjától legszembetűnőbben különbözik — a mentől általánosabb műveltségre való törekvés. Ez az utóbbi magyarázza meg, hogy 1903—4-ben részt vesz a Pallas Lexikon pótköteteinek szerkesztésében, 1915-ben pedig maga szerkeszti a Franklin Kézi Lexikonának új kiadását. Ez a tájékozottság a szoros értelemben vett szakján túl a tudomány egyéb területei iránt volt egyik vonzóereje a tanulókra, akik nemegyszer ámulva látták alapos ismeretét nemcsak a külföldi irodalmak és a történelem terén, hanem a természettudományokban és matematikában is.

Még egy örökségéről kell megemlékeznem: vannak bizonyára ennek is gyökerei, amelyek a korán elvesztett apának lelkébe nyúlnak, de kútfejét magam csak abból a sajátosan finom úri lelkületből figyelhettem meg, amelyet Császár Ernő édesanyjában láthattam és tapasztalhattam. Az erkölcsi komolyságnak a lélek minden rezdüléséből kisugárzó ereje ez. Sajátos lélek volt ez a nagyszony, akiben olyan természetesen nyert erkölcsi alapot minden gondolat, minden ítélet, mintha semmi meggondolás, semmi tudatos állásfoglalás nem lépett volna a benyomás és értékelés közé. Császár Ernőben is ilyen természetesen adódó, szinte azt mondhatnám, még vallási meggondolástól is független, tehát teljesen önkéntelen a szigorú erkölcsi megítélés. A gondolkodó benne bizonyára elválasztja egymástól az esztétikai és etikai értékelést; és mégis Adyval szemben való állásfoglalása, a Magyar Kultúrában Molnár Ferenc, Bíró Lajos és Bródy Sándor drámai művészetének megítélése arra a reflexszerű megütődésre vezethető vissza, amivel mindentől irtózik,

ami erkölcsi érzékét sérti. Egyéniségének ez az erkölcsi érzékenység egyik legjellemzőbb vonása.

Az erkölcsi érzékenység természetesen fejleszti ki benne a tudós lelkiismeretességét. Nagyobb irodalomtörténeti dolgozata csak kettő van, a XVI. századi magyar zsolnárköltészetéről és Szenczi Molnár Albertéről, de mindkettőben a lelkiismeretes utánajárás, gondos forrásösszevetés az érték. Kritikáiban is ezt a tudományos lelkiismeretességet becsülték olvasói és a megbíráltak egyaránt. A magyar tudományosságnak kára, hogy nagyobb tudományos feladathoz pályakezdése óta csak most, az utolsó esztendőiben fogott. Most is történelmi, nem irodalomtörténeti feladathoz. Bizonyára az is oka ennek, hogy az apát vesztett család hamarosan fel kellett, hogy vegye az élet gondjaival a küzdelmet, s így Császár Ernő is olyan kisebb munkákat vállalt, amelyek biztosabb jövedelmet ígértek, így fordításokat, kisebb editiókat, népszerű felolvasásokat, stb. De elvonta a kenyérkereset gondja is, hiszen a tanári pályának már a század elején is nehéz volt a kezdete. Visszatarthatta az a siker is, amit bátyja, Elemér épen az irodalomtörténetírók között vívott ki magának, visszatarthatta egyrészt azzal, hogy a maga képességeit gyengébbeknek érezte bátyjáénál, de azzal is, hogy rendkívüli érzékenysége visszariadt már annak a gondolatától is, hogy tudományos érvényesülését esetleg testvéri támogatással magyarázzák. Mert említett erkölcsi érzékenysége mellett — talán az élet küzdelmeinek eredményeként — kifejlődött benne az az érzékenység is, amely nem szívesen tárja ki magát mások előtt, bajával, szomorúságával inkább önmagába vonul vissza; kedvesen társalog, de a szívéhez senkit vagy csak egyet enged. Szerencse, hogy a saját otthonában megtalálta azt a megértést és megbecsülést, ami minden úgynevezett jóbarátot feleslegessé tesz.

Annál szívesebben tárta ki szívét a természet előtt. A szépségnek kevés olyan rajongóját ismerem, mint amilyen Császár Ernő. Legközelebb áll hozzá az olasz föld ragyogása, ahol a természet és kultúra együttesen gyönyörködtette minden szépre fogékony lelkét. Ez magyarázza meg Dante-rajongását, viszont a Divina Commediában való elmerülése ad fogódzót annak a megértésére, hogy most a magyar középkor történelmébe merült el. Útjai Olaszországban, Svájcban, Dél-Ausztriában és Dél-Franciaországban nem baedekeres vasúti utazások, hanem a szépet keresőnek fáradhatatlan gyaloglásai.

Ez a tudás és ez a szépséggyűjtés gazdagította tanári lelkét is. Ezzel kelt életre egy-egy megjegyzésén kor és ember, világolt meg az összefüggés táj és művészeti stílus között. Így érte el, hogy tanítványai szívesen hallgatták: tudták, hogy sokat tanulhatnak tőle. De szerette is tanítványait; egyik volt tanítványa mondja: „Respektáltuk, mert tekintélyt tudott tartani a szigorúság, illetőleg a nem-tréfálás látszatával, a nélkül, hogy igazán szigorú lett volna, vagy nagyobb büntetést szabott volna ki”. Megértette a gyermeklelkét, nem tulajdonított tehát nagy fontosságot apró csínyjeiknek. Amikor pedig kirándulásokon elbeszélgetett velük, érdeklődésében nem a kíváncsi-

ság, hanem az apai szeretet nyilatkozott meg. Minden tanítványa tudta, hogy tanára csak jót akar neki; nem féltek tehát tőle, de nem is éltek vissza jószágával. Jó volt abban is, hogy erős mértéket tartott az ismeret megkövetelésében; nem kívánt sokat, de amit kívánt, azt alaposan kellett a tanulóknak tudniok.

A tanításban már apai örökségként hozott magával bizonyos tudatos gondot. A gyakorlógimnáziumban, ahová 1911 áprilisában jutott, munkáját Kármán szellemében egyre jobban tudatosította. Felszólalásai a konferenciákon ennek a Kármán-megalapozta elvi munkának értelmezései. A jelöltek képzésében a nemes példák követésére tanított, finom ítélettel különböztetve meg a külsőséget az elvi szükségességtől. Nem volt harcos, megrovásai csak akkor váltak keményebbekké, amikor hibás magyar nyelvhasználat ellen kellett kifakadnia. A békés együttműködés embere volt, megértő, használni akaró.

Úgy érzem, a jólvégzett munka tudatával vonulhat nyugalomba most, amikor 35 esztendő tanári pályáját befejezi és intézetünkötől 26 éves ittműködés után megválnak. Távoztában az a nyugodt érzés kísérheti, hogy megvalósított mindent, amit tőle a magyar közoktatás várt. De bennünket fájdalom tölt el, amikor neki búcsút mondunk: a személyi tiszteleten és rokonszenven túl felsír bennünk az intézet hagyományaihoz való ragaszkodás is, amikor annak egyik reprezentánsától kell megválnunk. Hisszük, hogy eddigi munkájának jutalmául megadja neki a Gondviselés, hogy ambícióval vállalt tudományos munkáját egészségben és kényelmes nyugalomban tető alá viszi; de engedje remélnünk azt is, hogy a közös műhely munkásaival a szellemi közösséget továbbra is megtartja. Mi valljuk, hogy nemes egyénisége nemcsak tanítványainak szívébe, de a miénkbe is gyökeret eresztett; ígérjük, hogy büszke tisztelettel fogjuk mindig nevét emlegetni.

Dr. Alszeghy Zsolt.